

BEATA MOŻEJKO
Uniwersytet Gdański
ORCID 0000-0002-0085-8686

WSPOMNIENIE PROFESORA HENRYKA SAMSONOWICZA,
DOKTORA *HONORIS CAUSA* UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO¹
(UR. 23 STYCZNIA 1930, ZM. 28 MAJA 2021)

28 maja 2021 r. zmarł w Warszawie profesor dr hab. Henryk Bohdan Samsonowicz, wybitny polski historyk, mediewista, człowiek wielkiego serca.

Henryk Bohdan Samsonowicz urodził się 23 stycznia 1930 r. w Warszawie, jego rodzicami byli Henryka Korwin-Krukowska, nauczycielka geografii w żeńskim Gimnazjum Anieli Wereckiej w Warszawie i Jan Samsonowicz, geolog, paleontolog, profesor uniwersytetów we Lwowie i Warszawie. Jego starszym bratem był Andrzej Samsonowicz ps. Xiążę, Książę, porucznik Armii Krajowej, dowódca II plutonu „Alek” 2. kompanii „Rudy” w batalionie „Zośka”, uczestnik powstania warszawskiego, zginął w noc z 14 na 15 września 1944 r. Żoną była Agnieszka z domu Lechowska, doktor nauk humanistycznych, zmarła 19 grudnia 2019 r.

Henryk Samsonowicz w 1950 r. ukończył historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego i został zatrudniony jako asystent na tej uczelni. Pod kierunkiem profesora Mariana Małowista przygotował pracę kandydacką *Rzemiosło wiejskie w Polsce w XIV–XVI w.*, uzyskując na jej podstawie stopień doktora nauk historycznych. W 1960 r. zdobył stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w drugiej połowie XV wieku*. Monografia ta, mimo upływu ponad 60 lat od daty publikacji, stanowi jedno z ważniejszych opracowań odnoszących się do historii gospodarczej późnośredniowiecznego hanzeatyckiego miasta. W 1969 r. ukazało się w wydawnictwie Böhlau jej tłumaczenie na język niemiecki: *Untersuchungen über das Danziger Bürgerkapital in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*. W 1971 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1980 r. profesorem zwyczajnym.

---

¹ Jest to nieco poszerzona wersja tekstu publikowanego w dziale Pożegnania na stronie Uniwersytetu Gdańskiego. Oparłam się m.in. na tekstach Jerzego Pysiaka i Józefa Dobosza, publikowanych [w:] H. Samsonowicz, *Studia w dziejów miast w średniowieczu*, Poznań 2014, s. 341–357.

Całą swoją zawodową karierę związał z Instytutem Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Pełnił funkcję dziekana Wydziału Historycznego (1969–1974), dyrektora Instytutu Historycznego (1975–1980) oraz rektora Uniwersytetu Warszawskiego (1980–1982).

Zakres tematyki badawczej Henryka Samsonowicza był bardzo szeroki, Profesor zajmował się m.in. dziejami miast i Hanzy. W 1968 r. ukazała się monografia: *Późne średniowiecze miast nadbałtyckich. Studia z dziejów Hanzy nad Bałtykiem w XIV–XV w.*, w 1986 r. z Marią Bogucką opublikował *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Niezwykle ważne miejsce w zakresie popularyzacji historii średniowiecza, historii Polski zajmują jego prace, takie jak: *Historia Polski do roku 1795*, Warszawa 1967 i kolejne wydania; *Życie miasta średniowiecznego*, Warszawa 1970; *Złota jesień polskiego średniowiecza*, Warszawa 1971. Podejmował też tematykę odnoszącą się do miejsca Polski w Europie – *Miejsce Polski w Europie*, Warszawa 1995, oraz do samego pojęcia Europy – *Długi wiek X. Z dziejów powstawania Europy*, Poznań 2002 (tłum. niemieckie 2009). W 2017 r. ukazała się jego praca *My o sobie. Portret własny mieszkańców ziem polskich u schyłku średniowiecza*. Łącznie opublikował ponad 800 prac, w tym 17 monografii, wiele z nich tłumaczonych na niemiecki, angielski, francuski.

Działał aktywnie w licznych towarzystwach i organizacjach naukowych, polskich i międzynarodowych. W latach 1978–1982 był prezesem Polskiego Towarzystwa Historycznego, pomysłodawcą olimpiady historycznej dla młodzieży. W 1994 r. został członkiem-korespondentem Polskiej Akademii Nauk i członkiem Komitetu Nauk Historycznych PAN, od 1999 r. członkiem Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN. W latach 1999–2006 był Przewodniczącym I Wydziału Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk, członkiem Prezydium PAN. W 2002 r. wybrano go na członka rzeczywistego PAN, w latach 2006–2010 ponownie zasiadał w Prezydium PAN. Był też członkiem Polskiej Akademii Umiejętności oraz licznych zagranicznych towarzystw naukowych.

Należał także do Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Oto jak wspomina go profesor Maria Mendel, w ostatnich latach życia Profesora pełniącą funkcję przewodniczącej Wydziału I Nauk Społecznych i Humanistycznych GTN:

O tym, że zmarł profesor Henryk Samsonowicz dowiedziałam się z radia, podczas jazdy samochodem. Niewiele brakowało, a straciłabym panowanie nad kierownicą... Jakoś nie docierało do mnie, że nadejdzie ten moment, chociaż zauważałam, że coraz rzadziej przychodzą od Profesora maile. Tak, kiedyś kilka razy w roku pisał do mnie, jako przewodniczącej Wydziału I Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, do którego należał. Najczęściej przepraszał w nich, że z Warszawy do Gdańska daleko i nie przyjedzie na jakieś kolejne seminarium, ale i – ze znanstwem odnosząc się do szczegółów naszych sprawozdań – gratulował działalności Towarzystwu. Nie do zapomnienia jest urok jego wypowiedzi, zawsze subtelnie ujawniających unikatową erudycję, niezwykle eleganckich w formie i przepełnionych aurą spokojnego, mistrzowsko poprowadzonego wywodu.

W rządzie Tadeusza Mazowieckiego był ministrem edukacji narodowej. W tej roli również wspomina go profesor Maria Mendel, wówczas dyrektorka szkoły:

Moje wspomnienie o Profesorze sięga znacznie dalej na osi czasu niż pierwsze dekady XXI w., kiedy spotkaliśmy się w ramach działalności Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. W pierwszym wolnym rządzie Tadeusza Mazowieckiego profesor Samsonowicz objął tękę ministra edukacji. Na wznoszącej fali aktywności obywatelskiej, od końca lat 80. rozwijały się w Polsce ruchy społeczne, wśród nich silny ruch rodzicielsko-nauczycielski na rzecz uspołecznienia szkoły. Począwszy od września 1989 r. jak grzyby po deszczu powstawały tzw. szkoły społeczne, akcentujące demokratyzację szkolnego życia i potrzebę skutecznego przełamania państwowego monopolu na oświatę. W tej rzeczywistości, jako młoda dyrektorka jednej z pierwszych społecznych szkół w Polsce, po raz pierwszy spotkałam Profesora Samsonowicza – ministra w resorcie, kreującym system edukacyjny i nadzorującym jego realizację w transformującej się Polsce.

W związku z tym właśnie spotkaniem zarówno w pamięci mojej, jak i szkoły, którą wówczas prowadziłam, zostanie Pan Profesor jako niezwykle, wspaniały minister edukacji. Minister Henryk Samsonowicz, który – złożony na moją prośbę podpis na piśmie o akceptację naszpikowanej innowacjami koncepcji edukacyjnej – obronił tożsamość tej szkoły. Po wysłuchaniu mojego wniosku, nie mówiąc wiele, obok sygnatury dodał życzenie, by nam wszystkim – uczniom, ich rodzicom i nauczycielom to wszystko się udało – dopisał: „Życzę Szkole powodzenia!”. Z tą adnotacją Szkoła umykała wszechobecnej wówczas „urawniłowce” i niszczycielskim zapędom ówczesnego, lokalnego i krajowego nadzoru oświatowego. Ten podpis i te życzenia w wielu okolicznościach kontrolnych ratowały – rozwijające się dzięki temu – nowatorskie rozwiązania, które później stawały się normą w transformowanym systemie. Ta mała gdańska szkoła, założona w 1989 r., od początku wypracowywała własny, opisowy system oceniania, owocnie wprowadzała formę „dnia aktywności uczniów” w miejsce lekcji i systemu klasowo-lekcyjnego itp. Niezapomniany Minister Samsonowicz rozumiał głęboki sens edukacyjnej zmiany i aktywnie ją umożliwiał, nawet kosztem urzędniczego puryzmu i zastałych rutyn, nad które stawał świeżość edukacyjnego pionierstwa i różnych postaci oddolnego, oświatowego aktywizmu.

Co najlepiej zachowało się w mojej pamięci z tamtego spotkania? Przede wszystkim On – mądry, ciepły rozmówca, naprawdę niestandardowy minister, niezwykle, wspaniały człowiek! Pamiętam, jak z Koncepcją pod pachą, pojechałam z nikim nieumówiona do MEN, z nadzieją, że... dostanę się do ministra, który da mi zgodę na realizację alternatywy programowej w szkole. Nie wiem, jak bardzo musiałam być młoda, nie-doświadczona albo szalona, by wierzyć, że coś takiego będzie możliwe. Tymczasem spotkany na ministerialnym korytarzu Profesor Samsonowicz zagadnął mnie, z czym wpadłam do Ministerstwa, a następnie zaprosił do gabinetu, wysłuchał mnie chwilę, by potem – nie do wiary – złożyć swój podpis na piśmie wiodącym (do dziś w szkolnej kronice) i życzyć Szkole powodzenia! To pismo i ten podpis miliony razy pokazywałam i kserowałam, załączając je do rozmaitych sprawozdań i odpowiedzi na pytania kuratorium, innych urzędów i urzędników o podstawę prawną (*sic!*), na podstawie której realizujemy tak daleko idącą innowację edukacyjną. Wszystko to było niesamowite, zresztą

tak jak i czasy, w których miało to miejsce... Ale nawet w tych niezwykle dziwnych czasach Profesor Henryk Samsonowicz niezmiennie jaśniał swoją osobą i wyróżniał się w każdym z pól swojego działania – jako minister, entuzjasta historii i uczonego czy jako działacz społeczny, zakochany w nauce i edukacji.

Odnaczony został wieloma orderami, w tym w 2010 r. Orderem Orła Białego. Profesor Samsonowicz był doktorem *honoris causa* wielu uczelni w Polsce (także Uniwersytetu Gdańskiego), jak również za granicą. Cześć Jego pamięci!